

Управление образования администрации Дзун-Хемчикского кожууна Республики Тыва
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Чыраа-Бажынская средняя общеобразовательная школа

«Принято»
МО учителей
МБОУ Чыраа-Бажынской СОШ
Протокол № 1
от «28» 08 2023г.

Руководитель МО
Чанзан С.С./

«Согласовано»
Зам. дир. по УВР
Ооржак Ч.В./
от «29» 08 2023г.

«Утверждаю»
Директор
МБОУ Чыраа-Бажынской СОШ
Монгуш Э.О./
от «29» 08 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по родной (тувинской) литературе

(наименование учебного предмета, курса, дисциплины)

5

(класс)

Составлена на основе программы общеобразовательных учреждений: «Тувинский фольклор и литература. Примерная программа для 5-11 классов для общеобразовательных учреждений».
Составители: Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак. - Кызыл, 2012
Учебник: М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак и др. «Родная литература 5 класс» - Кызыл, 2013

Количество часов в неделю: 2

Количество часов в год: 68

Составил(а): учитель тувинского языка и литературы высшей квалификационной категории
Донгак У.Ы.

2023/2024

(учебный год)

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Кол ниити өөредилгениң 5-ки клазынга төрөөн чогаалды өөредир ажылчын программаны ТР-ниң Өөредилге яамызының болгаш национал школар хөгжүдөр институтунуң 2012 чылда үндүргени «Төрөөн чогаалга күрүне стандартының» программасынга база Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң күрүне стандартының национал-девискээр кезээниң программасынга (2006) РФ-тиң ӨФКС-түң негелделеринге дүүштүр тургускан.

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга өөредир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Ук эртемни **өөредириниң кол сорулгазы** – аас чогаалы тыва чоннуң ада-огбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Эге школага чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин кол ниити школага улам сайзырадып, литература – уран сөстүң байлаа деп билиндирбишаан, литература теориясында уран-чечен аргаларны кол ниити өөредилгеге школаның 5-6 класстарынга ханы өөредир.

Өөредилге программасын 68 шакка тургускан: чечен чогаалдарны номчуур болгаш сайгарарынга – 56 шак; класстан дашкаар номчулгага – 5 шак, чугаа сайзырадылгасынга – 7 шак.

Тыва аас чогаалы болгаш литература эртеми, оларның өөредиглиг ужур-утказының чамдык методиктиг айтырыглары

ТЫВА ЧОГААЛ ЭРТЕМИ – республиканың школаларында өөредилге-кижизидилге айтырыын шийтпирлээринге эргежок чугула, өзек эртемнерниң бирээзи. Тыва чогаал чоннуң байлак аас чогаалындан ужуун алган сөстүң уран чүүлү, мөзү-шынар хевирлээриниң кол чепсээ.

Бурунгудан бээр ада-огбелериниң арттырып кааны аас чогаалы, сөстүң уран чүүлү чүс-чүс чылдардан бээр ниитилел амыдыралында болуп турар болуушкуннар-биле холбаалыг, үндезин дазылдыг, ол дыл, чогаал эртемниң сайзыраарынга, тыва литератураның, культураның хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг, харын-даа бүгү тыва чоннуң бурунгаар көрүштүг сайзыраарынга, төөгүнү камгалап арттыраарынга онза чугула салдарлыг.

Тыва чогаал төөгүнү камгалап арттыраарынга чугула, өзүп орап салгалдың мөзү-шынарын хевирлээринге онза чугула рольду ойнап чоруур. Тываның чогаалчыларының бижээни амыдыралчы, төөгүлүг чогаалдары сценага боттанып, көрүкчүлерге эстетиктиг таалалды берип чоруур.

Литература бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, төрөөн болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар, дыл-домаа сайзыраңгай хамааты кижини хевирлээр күштүг, аргалыг, бодунга болгаш долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, шүгүмчүлелдиг болурунга чечен чогаал кижизидер. Чечен чогаалды ханы сайгарып номчууру угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижири аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур.

Чогаал делегейи-биле харылзаа уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныжарынга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деннеп сайгарарынга, оларның чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып өөредиринге чогумчалыг байдалды тургузуп бээр.

Тыва чогаалдың өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар.

Уран сөс чүгле сеткил хөлзээшкинни оттурар эвес, сөстүң онзагай чаражын, ханы утказын медреселдиг-биле сайгарып билиринге чаңчыктырар. Чечен чогаал сайгарылгазы төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир күүсеттинер.

Уругларның чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хөй-ниити харылзажылгага тыва чогаал эртемниң салдары улуг. Чечен чогаал дылы дыл эртемниң бүгү адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар сөстүң эстетиктиг функцияларын долу сайгарып билир болур ужурлуг. 6-ки класска чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин улам сайзырадып, чаа өөрөдилге номунда литература теориязынга хамаарыштыр берген билиглерни шингээдир.

Чогаал теориязынга хамаарышкан айтырыгларны делгем, өске литературалар-биле чергелештир өөредир.

5-ки класска чогаал сайгарылгазын уруглар *тематиктиг принципке* даянып кылыр, чогаал «жанры» болгаш аймактар деп билиглерге даяныр.

Ажыглаар педагогтуг технологиялар: чаңчылчаан болгаш чаа үениң технологиялары, медээ-коммуникативтиг технология, кадыкшылды камгалаарының, оюннарлыг технология, проектилиг технология болгаш өске-даа.

Методтар: шинчилел, дилеп тыварының, көргүзүг, проектилиг метод, индукция, анализ, синтез, деңнелге, башкының сөзү, беседа, хайгаарал, өөреникчилерниң бот-тывынгыр ажылы, көргүзүп тайылбырлаарының методу, дилеп тыварының, төлевилел методу, чогаадыкчы номчулга.

Аргалар: билдинмес айтырыгларга харыыны боттары дилеп тывар, шийтпирлээр ужурлуг айтырыгларга даяныр схема-план тургузары, интернеттен тыпкан факт-материалдар-биле ажылдаары.

Класстан дашкаар ажылдар: бот-тускайлаң ажылдар, бөлүктөп ажылдаары, ниити ажылдаары.

Кичээлдерниң чижек хевирлери: кичээл-«ажыл-херекчи оюн», кичээл-конференция, кичээл-концерт, театр-кичээл, бөлүктөп ажылдаарының кичээли, кичээл-чогаадыкчы отчет, кичээл-чогаадылга, кичээл-түңнел, кичээл-таныжылга, кичээл-фантазия, кичээл-демнежилге, СТМ-кичээли дээш о.д.ө.

Төрээн чогаал эртемни өөренириниң ӨФКС негелделеринге дүүштүр түңнелдери:

Бот-тускайлаң түңнелдери: өөреникчи бодунуң үзел-бодалын, туружун бот-тодарадып, бот-сайзырадып, идепкейжидип, сорулгазынга дүүштүр медреселдиг бот-углап билири; өөренириниң чугулазын, чаа билиглер шингээдип алырының, кандыг үре-түңнелдиг болурун медреселдиг-биле угаап билири; аймак чоннар аразынга хуузунда хамааты туружун илередип, хоойлу-дүрүм ёзугаар бадыткап; амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандырынче угландырып билири, ниитилелдиң чаңгыс аай россияжи үзел-бодалдыг хөгжүлдесин медресеп, хүлээп көөрү; ниитилелдиң амыдыралынга бот-тускайлаң харысалгалыг болуру.

Предметтиг түңнелдери: чогаал эртемни өөренириниң онзагайын, чугулазын медреселдиг билип алырынче; чаа билиглерни чедип алырының янзы-бүрү аргаларын өөрениринче; теориялыг билиглерни шингээдип, херек кырында ажыглап, эртем езузу-биле угаап боданырын хевирлээринче; эстетиктиг көрүштүг болурунче; келир үеде бот-хуузунуң ажыл-херекчи байдалдарынче угландырып эртемни ханы өөренири.

Метапредметтиг түңнелдер: Метапредметтиг түңнелдерниң кол үндезини уругларның медреселер-биле ажылдап билириниң азы ниити чүүлден чугула бодалды *ылган, сайгарып, хүлээп* ап көөрүнүң эге базымнарын кылыры болбушаан, эртемнер аразының харылзаалыын илередири; өөреникчилерге чогаал эртемни өске эртемнерниң теория-практиктиг билиглери-биле холбап өөредири, өөренириниң бот-тускайлаң, коммуникативтиг (харылзаа тудуп,

чугаалажып билириниң), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиг алырының аргаларын шингээтирери.

5-ки класстың номунда чогаал сайгарылгазынга айтырыгларны болгаш онаалгаларны дараазында тускай бөлүктерге хуваап кылган: “Номчаан чогаалывысты сайгараалы”, “Бодун бодалың илерет”, “Улуг улус-биле демнежип ажылдаалы”, “Шинчилел ажылын чорудаалы”, “Чогаадыкчы номчулга”, “Литература болгаш уран чүүлдүң өске хевирлери”, “Чугаавысты сайзарадылы”, “Немелде медээлерни дилээл”, “Эштери-биле демнежип ажылдары”. Ук онаалгалар уругларның дилеп-тывар арга-шинээн бедидер, демнежип, сүмележип ажылдаарынга чаңчыктырар, чогаадыкчы чоруун сайзырадыр, бот-тускайлаң туружун хевирлээр.

Төрөөн чогаал курузунун өөрөдилге планында туружу

5-ки класска төрөөн чогаалды өөрөдиринге өөрөдилге планында неделяда **2 шак** көрдүнгөн, ниитизи-биле **68 шакка** программаны долузу-биле өөрөткөн турар ужурлуг.

Материал-техниктиг болгаш информация-техниктиг хандырылгасы

Уругларның шингээдикчи болгаш чогаадыкчы чоруун сайзырадырын шиитпирлээри-биле янзы-бүрү дидактиктиг, информациялыг материалдарны (энциклопедиялар, словарьлар, Интернет-ресурстар, электроннуг өөрөдилге ному), библиотека фондузун, үн-экранныг херекселдер (аудиобижилгелер), өөрөдиглиг экскурсиялар дээш өске-даа материалдарны ажыглаарын сүмелээр.

Темалыг планнаашкын

№	Темалар болгаш эгелери	Үлеттинген шактар
1	Кирилде	2
2	Эгээртинмес эртине байлак – аас чогаалы	14
3	Аас чогаалындан ужукталгаш	9
4	Чаштар делегейиниң көрүнчүү	14
5	Хуулгаазынар делегейи	8
6	Ыдыктарым	4
7	Тиилелгениң сылдыстары	4
8	Дириг амытаннар делегейи	12
9	Түннел	1
	Ниити	68

5-ки класстың өөреникчилериниң кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери

5-ки классты доозуп тура, өөреникчилерниң билир ужурлуг чүүлдери:

- чогаалдың адын болгаш ооң авторун долузу-биле билир;
- улустун аас чогаалының хевирлери болур анаа, дириг амытаннар дугайында болгаш хуулгаазын тоолдарны, үлегер домак болгаш чечен сөстөрни ылгап билир;
- кыска тоолдарны чогаадып шыдаар;
- эпиктиг чогаалдарда кол болуушкуннарны тодарадып, оларның аразында харылзааларын, чөрүлдээлерниң чылдагааннарын тодарадып билир;
- сөзүглелден өөрөнгөн уран-чечен аргаларны тодарадып, оларның ажыглалын тайылбырлап билир;
- шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын аянын, тода чугаалаары;
- өөрөнгөн чогаалдарының утказын болгаш ында болуушкуннарны дес-дараалай чугаалап, бөдүүн план тургузуп билир;

- чогаалда чуруттунган маадырларны долузу-биле сайгарып шыдаар;
- чогаалдың утказының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилигелиг, допчулай) чугаалап билир;
- номчаан чүүлүнгө бодунуң хамаарылгазын тода илередир;
- өөрөнгөн чогаалдарыңа аас болгаш бижимел ажилдарны чорудуп шыдаар;школа библиотеказының алфавит каталогун ажыглап билир.

Шээжилээр чогаалдар:

Ю.Кюнзегеш . «Сиген шөлүндө».

О. Сувакпит. «Арзылаң биле Пар».

О.Сувакпит. «Россияга алдар».

А. Үержаа «Ие дылым».

Класстан дашкаар номчулгага хереглээр чогаалдар:

Улустуң аас чогаалыңдан – «Алдан ала чылгылыг Алаадай-Мерген», «Ашак биле парлар», «Баазаңайның тоолдары»(шилиир), «Ирей-кадай-биле Алдын-кушкаш», «Ийи алышкы»; тыва улустуң тывызыклары (шилиир), «Чоннуң чечени» (шилиир).

Авторлуг тоолдардан – К.Тоюң «Самдар оол биле бөрү», С.Сүрүң-оол «Хунажык», В.Сагаан-оол «Дүктүг-Ары биле Дойду-Кушкаш».

Тыва литературадан – В.Эренчин «Ийи өңнүк», Ю.Кюнзегеш «Үгү биле Койгун», С.Сүрүң-оол «Адан биле Шил», М.Доржу «Кымыскаяк», С.Сарыг-оол «Кадарчының ыры», Ч.Куулар «Кудурук», К.Аракчаа «Кара-Ашактың кускуну», М.Эргеп «Өрге биледуруяа», Б.Хөвөңмей «Адазының айбызынга», «Марска чедер частым», Ф.Сеглеңмей «Нина Салчак каникулда», М.Өлчей-оол «Хөөрээрниң чугаалары», А.Ондар «Октаргайга ужуралдар», О.Сувакпит «Тывыңгыр оол», «Ногаан таңныыл», Ш.Суваң «Медээ», С.Пюрбю «Россияга йөрээл», Ю.Кюнзегеш «Россияның ырлары», С.Молдурга «Тыва кижиге», О.Туң-оол «Тыва чонум», М.Кенин-Лопсан «Эки турачы тыва кыстарга», О.Намчылак «Украин фамилиялыг арат», С.Маады «Шумов алышкылар», М.Сундуй «Эки турачы аъттыг эскадрон».

Өөрөдилге-методиктиг комплекс:

1. **Өөрөдилге ному** – М.А.Күжүгет, Л.Х. Ооржак, Е.Т. Чамзырын, А.С.Шаалы «Төрөөн чогаал» - Кызыл, 2013

Л.Х.Ооржак. Ажылчын кыдырааш. 5 класс. - Кызыл, 2014

2. **Класстан дашкаар номчулга ному** – К.Х.Оргу, В.С.Кызыл-оол «Төрөөн чогаал» - Кызыл, 2004

3. **Программа** – Е.Т.Чамзырын, М.А.Күжүгет, Л.Х.Ооржак «Тыва аас чогаалы болгаш литература» (ниити өөрөдилге черлериниң 5-11 класстарыңа чижек программа) - Кызыл, 2012

4. **Методиктиг дуза** – З.О.Шожал «5-ки класстың «Төрөөн чогаал» ному-биле ажилдаар башкыларга дузалал материал» - Кызыл, 2013;

В.С.Кызыл-оол, Д.С.Куулар «5-ки класстың төрөөн чогаал ному-биле ажилдаар башкыларга методиктиг сүмелер» - Кызыл, 1992